

Pusztai Gabriella

Változatok a többszektorú oktatási rendszer működésére

A nem állami iskolák különböző országok oktatási rendszereiben betöltött státusáról igen keveset tudunk. Jelen tanulmány a felekezeti oktatás mai Európai Unióbeli helyzetének jellegzetességeit igyekszik bemutatni. Az itt – országonként azonos szempontok alapján felvonultatott – részletek azért fontosak, mert az iskolaalapítás és az iskolaválasztás jogi garanciái, az iskolaköteles korúak tanulmányainak költségvetési finanszírozása s a többi alább elemzett körülmény nem más, mint az egyén oktatási szabadságának dimenziói.

Értelmezési keret

Összehasonlító elemzéskor az olyan történeti jellemzők, mint az adott ország vallási, felekezeti összetétele, a modern állam és közigazgatás kialakulásának körülményei jelentős mértékben segíthetnek értelmezni az egyházak és más nem állami szereplők által működtetett iskolarendszer kiterjedésének (Archer 1979), támogatottságának mértékét vagy az állami iskolákban működő hittanoktatás (választhatóság, órarendbe illeszkedés, be- vagy kiiratkozás feltételei) kortárs sajátosságait (Tomka 1992).

Az állami oktatási rendszer kialakulását megelőző korszakra vonatkozó archeri elmélet lényege az eltérő érdekű társadalmi szervezeteknek – a domináns és a versengő csoportoknak – az oktatási rendszer fölötti kontrollért folytatott versengése, amelynek egyik modellje a korlátozó stratégián alapuló francia és orosz, másik pedig a helyettesítő stratégiát példázó angol, dán eset. A korlátozó stratégia első lépésében, az ún. romboló fázisban a versengő csoport az állami törvényhozó gépezet fölötti befolyását használja fel arra, hogy pl. az egyház oktatási rendszer feletti ellenőrzését megszüntesse, s később építi ki az állami oktatási rendszert. A helyettesítő stratégia lényege az állami oktatási rendszer fokozatos kiépülése, más szolgáltatók megjelenésének szabadsága, a párhuzamos intézményhálózatok működése, ezek lassú integrálódása egy olyan nemzeti oktatási rendszerré, amelyben az alapvető célok közösek, de az eredeti hálózatok megőrzik sajátos jellegüket (Archer 1979, 174).

A felekezeti iskolák nyugat-európai országokbeli helyzetéről szólva a fenti elméleti alapokra támaszkodva a történeti modelleket gyakran a jelenben is markánsan eltérő típusokként értelmezik (Lukács 1992, Nagy 1999). Az alábbiakban arra a kérdésre keressük a választ, hogy a nem állami – hanem jórészt felekezeti – oktatási intézményeket választók helyzetében mutatkoznak-e modellértékű törésvonalak a mai európai oktatási rendszerek között. Feltételezésünk szerint: nem. A mai európai oktatási rendszerekben az állam versengő szereplő helyett mindenütt koordinátorként

jelenik meg, s új szerepkörét a civil jogok – a vallásszabadság és a oktatáshoz való jog – tiszteletben tartásának alkotmányos alapelve határozza meg.

Az összehasonlító tanulmányok legnehezebb pontja a típusalkotás, ami csak a tények részletes ismerete után végezhető el. Elemzésünkben a nem állami iskoláknak az európai oktatási rendszerekben elfoglalt mai helyzetét a jogi keretekre, az iskola-típusokra, az iskolaalapítás feltételeire, a közalapokból származó állami támogatásra, az államilag előírt tantervhez való viszonyra, a bizonyítványok elismerésére, a tanárok státusára vonatkozó törvényes előírások összehasonlító elemzésével foglalkozó nemzetközi felmérések eredményei (Eurydice 1993, European Commission 1995, Saha 1997, Eurydice 1999) alapján vizsgáljuk. Ezek után tesszük mérlegre a fenti hipotézist.

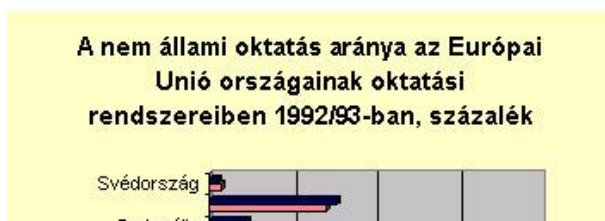
A nem állami szektor kiterjedésének mértékét jellemző statisztikai adatokat összefoglaló ábra mutatja be, azonban egy országon belül is lényeges különbségek lehetnek az iskolatípusok és az oktatási szintek között, amit az összesített adatok nem képesek kifejezni. Emellett lényeges megjegyezni, hogy több helyen (Ausztria, Nagy-Britannia és Németország egyes tartományai) erős egyházi jelenlét van az állami iskolákban. (1.ábra)

Az alábbiakban a fenti témákat az Európai Unió tagállamait sorra véve tárgyaljuk. Elengedhetetlenül fontos a probléma országokénti tárgyalása, egyrészt, mert a magyar szakirodalomban erről a témáról részletes elemzés nincs, másrészt azért, mert ebben a témában a lényeges részletek redukálása, az esetek összevonása olyan mértékű szimplifikálást eredményezne, amely lehetetlenné tenné a tényleges tendenciák felismerését. A fejezet végén az elemzés lezárásaként megtalálhatók a közös és az eltérő válaszok, amelyek egy-egy probléma megoldására kialakultak a nemzeti oktatáspolitikákban.

Országokénti helyzet

Angliában és Wales-ben a teljesen állami finanszírozású szektor mellett részleges finanszírozású ún. támogatott és független iskolákban folyik az oktatás. Az egyházi és más szervezetek által működtetett iskoláknak már az 1870-es kötelező ingyenes oktatás bevezetése előtt is jelentős szerepük volt. Az alsó-középfok kötelezővé tétele (1944) után is volt rájuk társadalmi igény, a megfelelő létszámú tanulót fogadó magániskolák állami támogatást kaptak, és ma is különleges helyet foglalnak el a brit oktatási rendszerben mint támogatott magániskolák.

1. ábra

Megjegyzés: A finn adatok nem tartalmazzák a felső-középfok, valamint Nagy-Britannia adatai nem tartalmazzák az államilag támogatott magániskolák adatait.

Forrás: Key data on education in the European Union 1995. European Comission

A független iskolák legnagyobb része nem kap állami támogatást, tandíjából és adományokból tartja fenn magát. Döntő többségük nem koedukált intézmény. Ide tartozik néhány a legrégebb és legjobb hírű iskolák közül, emellett ezek előkészítő iskolái, valamint a helyi hatóságoktól független, szponzorok által finanszírozott, tandíjmentes városi technikumok, amelyekben a tanárok fizetését és a dologi kiadásokat az oktatási minisztérium is állhatja, ha megállapodást köt az iskolával.

Az államilag támogatott magániskolákban a fenntartási költségeket és a tanárok fizetését az állam fedezi, az építkezési költségek 85%-át is megtéríti, így ezek nem is szedhetnek tandíjat. A támogatott s így állami ellenőrzés alatt álló iskolák a független iskolákkal ellentétben a nemzeti alaptantervet (1988) követik. A független iskoláknak nem kell követniük a nemzeti tantervet, de megfelelő szintű és hatékony képzést kell nyújtaniuk. A középfokú tanulmányokat lezáró, továbbtanulásra vagy munkavállalásra jogosító, kétszintű érettségi vizsga teljesítése minden iskolatípusban adott, s az oktatási törvény értelmében minden iskola köteles az ellenőrzés elé állni.

A nem állami iskoláknak is követniük kell a tanárok alkalmazásának feltételeire vonatkozó törvényes előírásokat. A bérezési és egyéb feltételrendszer iskolánként változhat, s a tanárok általánosan jellemző, órákon kívüli tevékenységekben való részvételét nem támogatja az állam.

A 8,3%-nyi független iskolákban tanul a tanulók 7,4%-a, a 29%-nyi támogatott iskolákban a tanulók 22%-a. A nem állami szektorban való részvétel annak ellenére nő, hogy a tanköteles korú gyerekek száma csökken.

Skócia területén a helyi oktatási hatóság¹ által fenntartott „állami” szektor mellett kétféle iskola működik: a tandíjas független iskola és a teljes egészében államilag támogatott iskola, melyet fizikai vagy szellemi fogyatékos gyerekek számára tartanak fenn. A kisebbségben levő katolikus egyház és más vallási szervezetek alap- és középfokú iskolái általában kis létszámúak. A legegyszerűbb működési feltételek és némi átvilágíthatóság biztosításával megszerezhető a nyilvántartásba vétel. Az iskola addig lehet része a nyilvántartásnak, ameddig rendszeresen ellenőrzik.

A nyolcvanas évek során több, addig részben vagy teljesen az állam által támogatott iskola válaszául elé került: vagy teljesen függetlenné válik, vagy a helyi közigazgatás finanszírozása és ellenőrzése alá kerül. Ez a jelenség nem érintette azokat a támogatott iskolákat, melyek testi vagy szellemi fogyatékos gyerekekkel foglalkoztak, ezek ma is a központi költségvetésből kapják a teljes finanszírozást. Az államilag támogatott magániskoláknak a támogatást fejkvóta formájában fizetik.

Az egyes iskolák szakmai munkáját az ellenőrzési hivatal felügyeli. A független és támogatott magániskolák tanulóinak – ahogy az állami intézetek diákjai számára is – csak a Skót Vizsgabizottság adhat ki hivatalos bizonyítványt. Az állam nem avatkozik bele a magániskolák tanárválasztásába, csak annyiban, hogy megállapítja, alkalmas-e az illető a tanításra. De általában ezek az intézmények is az Általános Oktatási Tanács nyilvántartásából választanak pedagógusokat.

Az angliainál gyengébben kifejlett magániskola-hálózat a teljes skóciai tanulólétszám 4%-át képes fogadni.

Ausztriában az alkotmány garantálja a magánoktatás létjogosultságát az oktatás minden szintjén és területén (Pethő 1993). Az iskolát megelőző szakaszban még terebélyes privátszektor alapfokon összébb szűkül. Az 1962-es magániskolátörvény az alapfokú magániskolák két típusát különbözteti meg: a törvényesen szabályozott iskolatípusnak megfelelő iskolákat és a nem törvényesen rögzített iskolatípusúakat. Ez utóbbi iskoláknak önálló szervezeti szabályzatot (Organisationsstatut) kell készíteniük, önálló tantervvel és rendtartással, majd engedélyeztetniük kell ezt. Az önálló szervezeti szabályzattal működő magániskolák azonban nem csupán a fenntartó tekintetében térnek el az államiaktól, hanem abban is, hogy minden tekintetben sajátos profilt építenek ki. A törvényesen szabályozott iskolatípushoz tartozó magániskolák tanterve, tananyagai, tantárgylistája, óraszama és az ezek tekintetében rendelkezésre álló mozgásszabadsága megegyezik az állami iskolákéval.

Magán- és jogi személyek egyaránt kezdeményezhetik magániskola bejegyzését a tartományi iskolatanácsoknál, s a törvényben szabályozott iskolatípus esetén az egyenjogúsításért is ide kell folyamodni.

Az állami iskolákkal azonos típusú magániskolák vizsgák és bizonyítványok tekintetében egyenjogúak az államiakkal, nyilvános jogúak (Öffentlichkeitsrecht), a többieknek az iskolaév lezárultával egy állami vizsgabizottság előtt letett vizsgával szerezhetők meg ezek a dokumentumok.

A nyilvános jogot az oktatási és kulturális minisztériummal kötött szerződés rögzíti, ennek feltétele szabványos iskolatípusú intézmény esetén az államiaknak meg-

---

¹ A helyi oktatási hatóságokban mindenütt képviselteti magát a presbiteriánus skót egyház.

felelő oktatási színvonal. Ez kezdetben csak egy évre szerezhető meg, később, a tanterveknek megfelelő működés esetén folyamatossá válik. A nyilvános jogot feltétel nélkül megkapják a területi vagy települési közigazgatási szervek, valamint a törvényesen bejegyzett egyházak és vallási közösségek által fenntartott iskolák.

Az anyagi támogatás a személyi és dologi költségek tekintetében teljesen elválik egymástól. A felekezeti iskolák tanári béreinek finanszírozása a szövetségi vagy tartományi költségvetésből történik. Állami forrásból annyi tanári státust finanszíroznak, amennyi a tantervük végrehajtásához szükséges, ez a diákok létszáma szerinti, tartományi átlagnak megfelelő támogatást jelent. A tanárok, akik nyilvános joggal rendelkező magániskolában dolgoznak, éppen úgy állami alkalmazottak, mint a többiek, s fizetésüket a szövetségi vagy tartományi költségvetésből kapják. A többi magániskolának a törvény szerint nem jár a személyi költségek térítése. A működési költségeket a fenntartók fizetik.

A felekezeti iskoláknak lehetőségük van arra, hogy az állami iskoláknál könnyebben megváljanak alkalmatlannak bizonyuló tanáraiktól, és helyette új munkatársat igényeljenek, de a tanárok elhelyezkedését az állam garantálja.

A felekezeti iskolák olyan magániskolák, amelyek nyilvános státussal rendelkeznek. A tanárok bérét az állam fizeti, s ezért az államilag előírt tantervet kell tanítaniuk. A fenntartási költségekre tandíjat szedhetnek.

Belgiumnak három párhuzamos iskolahálózata van, amelyek közül kettő – a közösségi iskolák, valamint a tartományi és önkormányzati iskolák hálózata – az állami szektorba tartozik. A harmadikat az államilag támogatott nem állami iskolák képezik. Flandriában a nem állami iskolákon belül sokáig külön elbírálás alá estek a felekezeti és nem felekezeti intézmények, de ma már az iskolahálózatok egyenlőségének alapelve (*Pacte scolaire* 1959) kötelezővé teszi a hálózatok egyenlő anyagi támogatását, másrészt az államilag támogatott nem állami iskolák számára kötelezővé teszi az oktatás szerkezetét szabályozó előírások betartását.

A nem állami oktatáson belül a legnagyobb csoportot a felekezeti iskolák teszik ki, melyek közül a legtöbb katolikus, de vannak protestáns, zsidó és iszlám csoportok által fenntartottak is. Emellett működnek még ún. független intézmények (*Freinet-* vagy *Steiner*-iskolák). Az oktatás szabadságát kimondó törvény biztosítja, hogy elvben mindenkinek joga van iskola alapításához. Bizonyos szervezési és tantervi szabványok betartása azonban vonatkozik az államilag támogatott nem állami iskolákra is.

A *Pacte scolaire* értelmében az állam (1989 óta a Közösségek) minden olyan iskolát az államiakkal azonos mértékben támogat, amely iskolaszervezeti, tantervi, felügyeleti szempontból megfelel a törvényben foglaltaknak. A támogatás alapelve a nem állami intézménybe járó tanulók kettős adóztatásának elkerülése azáltal, hogy amennyiben a támogatás fedezi az iskola fenntartási költségeit és a tanárok fizetését, az iskolaköteles korban lévő tanulóktól semmilyen formában ne lehessen tandíjat szedni.

Az államilag támogatott iskolák szabadon választhatják meg tanítási módszereiket és állíthatják össze a tantervet meg az órarendet is, ha azok eleget tesznek az előírt minimális követelményeknek, és ha az oktatási minisztérium jóváhagyta őket.

Az állami és nem állami iskolákban kiállított bizonyítványok egyenértékűek. A tanárokat az iskolát vezető testület alkalmazza.

Annak eldöntése, hogy egy adott iskola eleget tesz-e a követelményeknek, melyek alapján támogatást kap, a Községek felügyeleti szerveinek hatáskörébe tartozik, de az egyes hálózatoknak is megvannak az ellenőrző testületei.

Dániában 1849 óta elfogadott az általános tankötelezettség, de a szülők dönthetnek, hogy gyermekük a helyi önkormányzati iskolában, magániskolában vagy – igen ritkán – otthon tanul (Postlethwaite 1995). A magániskolák működését a Független Magániskolákról szóló törvény határozza meg. A 19%-ot kitevő magán alap- és alsó-középfokú iskolák között vannak vidéki körzetekben működő kis független iskolák (Grundtvigian), nem felsőfokú továbbtanulásra készítő ún. Reáliskolák, hitvallásos iskolák – pl. a Dán Misszió vagy a katolikus egyház fenntartásában, valamint a sajátos pedagógiai célt megvalósító iskolák (pl. Waldorf-iskolák) és a kisebbségi németek vagy a bevándorlók számára létesített iszlám intézmények. A 11,8%-nyi felső-középfokú magániskola egy része is az egyházak kezelésében van.

A magániskolák anyagilag függetlenek, azonban részesülhetnek állami támogatásban legfeljebb költségeik 85%-áig. Bizonyos feltételek teljesítése mellett kedvező, államilag támogatott kamatú kölcsönt vehetnek fel, s emellett korlátozott mértékű tandíjat is szedhetnek. Ha a tandíj összege túl magas, az állami támogatás megvonható. A támogatás feltétele a minimálist elérő osztálylétszám (12 fő), a tanárok és az igazgató államival megegyező bérezése és nyugdíjjárulék-fizetése, az állami iskolákra vonatkozó tantervi, órarendi és időbeosztási előírások betartása. A bizonyítványok egyenértékűek az állami iskolákban szerzetekkel.

Az állam nem avatkozik bele az igazgató és a tanárok kinevezésébe, csak a felső-középfokú iskolák igazgatói esetében, akiknek kinevezése miniszteri engedélyhez van kötve. Az oktatás állami előírásoknak megfelelő színvonalát a szülők vagy a helyi közigazgatási szerv által kinevezett tanfelügyelő ellenőrzi.

A magániskolákba járók aránya a nyolcvanas években megnőtt, s azóta az állami és a magánoktatás minőségéről heves társadalmi vita folyik.

Finnország alkotmánya deklarálja a magániskolák létrehozásának jogát, s az egyes iskolai szintekre vonatkozó joganyagok tartalmazzák ennek feltételeit. A magániskolák többsége a nemzeti alaptantervet követi, állami felügyelet alatt áll és bizonyítványai államilag elismertek. A finn oktatási kormányzat engedélyezi a magániskolák létesítését, ha oktatási szükségletet elégítenek ki és eleget tesznek a törvényes előírásoknak. Ha az engedélyt a szerveződő magániskola nem kapja meg, akkor is működhet, de nem tartozik az állami ellenőrzés és támogatás hatáskörébe.

A finanszírozás alapja a szektorsemmiség, tehát az állami ellenőrzés alatt álló magániskolákat a központi költségvetés ugyanolyan elvek szerint támogatja, mint az állami iskolákat.

Alap- és alsó-középfokon az iskolák 1%-a magán, ezek többnyire Waldorf-iskolák, a felső-középfokú iskolák 6,5%-a, a szakképző intézmények 11%-a magán. A kilencvenes években folyamatosan átalakult a magánintézmények finanszírozása, és ma már lényegében a teljes magánszektör államilag támogatott, az iskolák létesítésével, működésével és a fejlesztéssel járó költségeket az állam fizeti.

Franciaországban az állami és a nem állami oktatás szabadságát az alkotmány és a különböző nemzetközi szerződések garantálják, például a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok New Yorki Egyezménye, valamint Az Emberi Jogok és Alapvető Szabadságjogok Európai Konvenciója, amelyhez az ország csak a magániskolák támogatásával kapcsolatos reformok nyomán csatlakozhatott 1974-ben (Bozsóky 1992, Tomka 1992, Eurydice 1993).

A francia állam a magániskolákkal a közfeladatok ellátására kétféle szerződést köthet. Kizárólag alapfokú magániskolákkal ún. egyszerű szerződést (*contrat simple*), amelynek feltétele, hogy az intézmény legalább öt éve működjön – a prefektusok tehetnek e téren engedményeket – és az osztályok létszáma nem lépheti túl az állami iskolákban elfogadottat. A határozatlan időre szóló ún. társulási szerződés (*contrat d'association*) megkötésének további kritériuma az, hogy az iskolának egy bizonyos speciális szükséglet kielégítésére kell létrejönnie.

Magániskola létrehozásakor a fenntartó – egyén, szervezet, egyház, társaság, szakszervezet – szándéknyilatkozatot nyújt be. Az állami támogatás annak függvénye, hogy milyen szerződést kötött az iskola az állammal, milyen oktatási szintű az iskola és mekkora támogatást kap a helyi költségvetésből. A szerződéses alapfokú magániskolákban az állam állja a tanárok fizetését és továbbképzését. Az egyszerű szerződéses iskoláknak ennek fejében csökkenteniük kell a tandíj összegét, de csak olyan mértékben, hogy ez ne menjen az ellátás minőségének rovására. A társulási szerződést kötött iskolák működtetési költségeit az állami iskolákkal azonos mértékben finanszírozza a központi költségvetés, így ezek tandíjmentesek, bár korlátozott összegű segítség kérhető a szülőktől az épületek fenntartásával, felszerelések pótlásával és a vallásos oktatással járó költségek fedezésére.

Alapfokon a település vállalja a működtetési költségeket a hatáskörébe tartozó gyerekek után, de a létszamarányos támogatás nem haladhatja meg a hasonló méretű állami iskoláknak juttatott összeget. Középszintű szinten a társulási szerződéses iskoláknak az állami szektorhoz hasonló feltételek mellett központi költségvetési forrásból évente normatív támogatást nyújtanak a tanulók létszámának megfelelően. Ezeket a költségeket az adminisztráció decentralizációját szorgalmazó törekvések nyomán az alap- és középfokú iskolák (*colleges*) után a megye állja, a felső-középfokú iskolák (*lycéés*) esetében a régió. A szerződéses iskoláknak az állam (vagy a helyi hatóság) kölcsönöket biztosít fejlesztési és építési beruházásokra, s fizeti a tanterv teljesítéséhez szükséges számítógép-állomány vásárlását. A szerződést nem kötő iskolák költségeit viszont a hatóságok nem kötelesek állni.

A társulási szerződéses iskolák órarendje és tanterve megfelel az állami intézményekben követettnek, az egyszerű szerződést kötő iskolák ezeket csak irányadóként kezelik. A nem szerződéses iskoláknak csak az iskolalátogatási előírásokat és a célkitűzéseikben szereplő oktatási elgondolásaikat kell betartaniuk.

Egy 1830-ból származó törvény értelmében – mely állami monopóliummá teszi egyes kvalifikációk odaítélését – a magániskolák által kiadott bizonyítványoknak nincs hivatalos státusuk, ezek csupán felkészítik diákjaikat az állami vizsgákra, melyek alapján aztán hivatalos bizonyítványt kapnak a tanulók. Bizonyos esetekben miniszteri határozatban foglalt feltételek alapján az oktatásügyi minisztérium engedélyezheti

egyes magániskoláknak, hogy hivatalos bizonyítványt állítsanak ki, de a vizsgabizottság elnökét ilyenkor a miniszter jelöli ki.

A magániskolák tanárai jogilag magánszektorbeli dolgozóknak minősülnek annak ellenére, hogy a fizetésüket az állam állja. A társulási szerződéses iskolák tanárait az igazgató és a helyi oktatási hivatal konzultációja után nevezik ki. Az egyszerű szerződéses iskolákban az iskolatestület által kijelölt tanárok felvételét ugyancsak jóvá kell hagyatni a helyi oktatási hivatallal. A szerződéses iskolák leginkább a tanterv és az órarend betartása szempontjából esnek állami ellenőrzés alá. Ezen iskolák tanárai és igazgatói kötelesek éves beszámolót benyújtani a helyi oktatási hivatalba. Ezeket a beszámolókat ugyanúgy figyelembe veszik az előléptetéskor, mint az állami iskolák tanárainál. A szerződéses iskolákat az állam adminisztrációs és pénzügyi ellenőrzésnek is aláveti. A magániskolák különböző tanácsadói és fegyelmi testületek révén képviseltetik magukat nemzeti, körzeti és helyi szinten is.

Franciaországban a felekezeti oktatás érzékeny politikai kérdés. 1984-ben a szocialista kormány egységes és szekularizált oktatási rendszer címszóval benyújtott reformtervezetét milliós párizsi tüntetés miatt kénytelen volt visszavonni (Allum 1995). A felekezeti iskolák helyzetét az utóbbi időben jelentősen megváltoztatta az állam és a katolikus egyház képviselői között 1992-ben kötött szerződés, melynek értelmében ezek az iskolák állandó normatív támogatást kapnak, könyvtári dolgozóikat is az állam finanszírozza, tanáraik nyugdíj tekintetében az állami iskolaiakhoz hasonló státusba kerültek. Ennek hatására jelentősen megnőtt a magániskolák költségvetési támogatása.

Az utóbbi években alapfokon a tanulók 15%-a, középfokon a tanulók több mint 20%-a tanul magániskolákban, s a csökkenő tanulólétszám sokkal inkább érezteti hatását az állami szektorban (Eurydice 1999).

Görögország 1975-ben elfogadott alkotmánya a felsőoktatás kivételével lehetővé teszi magániskolák létrehozását. A görög magániskolák mellett vannak még amerikai, angol, német, olasz és japán intézmények is az ott élő külföldi gyermekek számára, de ezek működését külön jogszabályok irányítják.

A magániskolák az oktatási és vallásügyi minisztérium hatáskörébe tartoznak, és a regionális felügyeltek ellenőrzik őket. Csak a nonprofit szervezetek, pl. egyházak által fenntartott, állami intézményekkel egyenértékű képzést folytató iskolák részesülnek állami támogatásban. A támogatás mértékét a miniszter határozza meg. A magániskolák tanulói általában tandíjat fizetnek, de tankönyveiket a központi költségvetés finanszírozza. A magán szakközépiskolák nem kapnak támogatást, költségeiket tandíjuktól fedezik, melyek összegét a pénzügyminisztérium szabja meg. Miniszteri döntés alapján az itt tanuló diákok anyagi támogatásban részesülhetnek.

A magániskolák tanterve, a beiratkozás menete, a vizsgák, a tanév hossza stb. megegyezik az állami intézményekben követettel. Az esetleges eltéréseket a miniszternek kell jóváhagynia. Az alap- és alsó-középfokú iskolák bizonyítványai egyenértékűek az államiakkal. A magán középiskolásoknak azonban állami iskolák tanáraiból álló bizottság előtt kell írásbeli vizsgát tenniük.

A tanári kar kinevezését a fenntartó ajánlását figyelembe véve az oktatási kormányzat által működtetett Alap- és Középfokú Oktatási Iroda vezetője hagyja jóvá,

aki a magániskolák szakmai munkájának ellenőrzését is végzi. A tanárok kötelező óraszámú és fizetése megegyezik állami kollégáikéval.

Az általános képzésben a magánoktatás részaránya minden oktatási szinten tíz százalék alatt marad, de minden ötödik szakiskolás magánintézményben tanul.

Hollandiában az alkotmány kimondja az oktatás szabadságát, ami magában foglalja az iskolaalapítást, a világnézeti megközelítést és a szervezés szabadságát is (Blaauwendraat 1992). Bármely magánszemélynek vagy testületnek joga van – a hatóságok előzetes engedélye nélkül is – iskolát alapítani. A világnézeti megközelítés szabadsága azt jelenti, hogy a fenntartónak joga van saját filozófiai, vallási vagy nevelési meggyőződése alapján alakítani a iskolában folyó képzést.

Az állami iskolák ellenőrzője az önkormányzat vagy a polgármester és a képviselőtestület. A hatóságok kötelesek megfelelő számú, magas színvonalú állami iskola működését biztosítani.

A magániskolák civil kezdeményezésre jönnek létre, élükön a vezetőségi tanács áll, melyet igen gyakran egy szervezet vagy alapítvány jelöl ki. A magániskolák fenntartói legtöbbször katolikus és protestáns egyházak, de előfordulnak hindu és iszlám közösségek, sajátos világnézeti vagy különböző pedagógiai program szerint működő alapítványok is.

A magán általános iskolák alapítását a kormány elismeri, ha a törvényben előírt minimális tanulólétszámmal rendelkeznek, de minimumlétszámuk tovább csökkenthető, ha az intézmény felállítását a kormány szorgalmazza valamilyen speciális igény kielégítésére.

A finanszírozás alapelve a szektorsemlegesség, 1917 óta a hatóságok teljes mértékig finanszírozzák mind az állami, mind a magániskolai képzést. Az anyagi egyenlőséget minden iskolatípusnál szigorúan szabályozzák. A „meghaladás szabálya” értelmében, ha egy állami intézménynek nyújtott önkormányzati támogatás összege meghaladja a magániskolák állami támogatásának összegét, a különbözetet a helyi hatóság köteles kifizetni a magániskolának. A magániskolák anyagi támogatásának meghatározásakor az azonos szintű állami intézmények költségvetését veszik alapul. A tanárok és a technikai dolgozók bérét az állam fedezi. Ezek az intézmények gyakran részesülnek szülői hozzájárulásban, vagy saját forrásokkal rendelkeznek. Ezt a pénzt azonban nem fordíthatják további dolgozók felvételére, sem a már meglévők fizetésének kiegészítésére.

Csak a nonprofit, állami felvételi szabályozásnak elegendő iskolák juthatnak állami támogatáshoz. Az iskolák viszonylag nagy szabadsággal rendelkeznek, a minisztérium nem tesz kötelezővé pl. tankönyvet, a kormány irányelveket fogalmaz meg az egyes tantárgyakkal kapcsolatban, az iskolák azonban nem kötelesek ezeket figyelembe venni, és szabadon választhatják meg nevelési módszereiket és eszközeiket.

A minisztérium által elismert magániskolák bizonyítványai az államiakéval egyenértékűek. A tanárok alkalmazásának feltétele, hogy a jelölt megfelelő képesítéssel rendelkezzen. Azon jelöltek, akik egyetértenek az adott iskola világnézeti vagy vallási elveivel, elsőbbséget élvezhetnek. Az állami iskolák tanárai közalkalmazottak, míg a magániskolákban dolgozók a polgári törvények szerint szerződést kötnek a munkáltatóval, de a közalkalmazottakra vonatkozó szabályok betartása szintén az állami tá-

mogatás feltétele, melynek része a közalkalmazotti fizetéssel megegyező tanárbérek biztosítása is.

Az ellenőrzésért a minisztérium a felelős, a tanfelügyelőség is az ő fennhatósága alá tartozik. Az ellenőrzés egyaránt vonatkozik az állami és magániskolákra.

Az iskolák 31%-a katolikus, 21%-a protestáns és 20%-a egyéb. Az állami és magániskolák tanulóinak aránya gyakorlatilag állandó volt ebben a században, kb. 70% jár magánintézményekbe.

Írország 1937-es alkotmánya kimondja, hogy a gyermek elsődleges és természetes nevelője a család, és a szülők dönthetnek arról, hogy gyermeküket otthon, magán- vagy állami iskolában taníttatják. Az államnak kötelessége iskolaköteles korban ingyenes oktatást biztosítani a nem állami iskolákban is. Írországban az alapfokú oktatás a XIX. században a helyi szervezetek – általában a katolikus és protestáns egyházközségek – által, helyi felügyelet és vezetés alatt, s hagyományosan állami támogatással épült ki, így a rendszer gyakorlatilag teljesen egyházi.

Alapfokon az intézmények többsége ún. nemzeti iskola, államilag támogatott, egyházmegyei fennhatóság alá tartozó egyházközségi iskola, amit az állam egyháznak ismer el. Az elmúlt évtizedekben szülői igényre olyan többfelekezeti iskolák is alakultak, amelyek ugyanolyan támogatásban részesülnek az államtól, mint a felekezeti intézmények.

A nemzeti iskolák – amelyeket egy vezető testület fog össze – az oktatási minisztérium által meghatározott szabályok szerint működnek. A szigorúan vett, tehát államilag nem támogatott, tandíjat szedő, esetleg a fenntartó saját forrásaira támaszkodó magánszektor alapfokon igen fejletlen, a tanulók mindössze 2%-át fogadja be.

Az állami (általánosan képző vagy szakmai) és a közösségi középiskolák mellett működő magán középiskolák (Voluntary Secondary School – VSS) döntő többsége egyházi irányítás alatt áll, a többi pedig egy személy vagy egy testület tulajdonában van. Működésük feltétele, hogy az oktatási minisztérium elismerje őket, valamint hogy betartsák annak szabályzatát. 1991-ben az összes középiskola 57%-a katolikus volt, az összes középiskolai tanuló 60%-a járt ezen intézményekbe.

Írországban 1967-ben vezették be az ingyenes középiskolai oktatást, amely kevés iskola kivételével meg is valósul azáltal, hogy a magán középiskolák kilenczede jelentős anyagi támogatást kap az oktatási minisztériumtól. A tanárok bérét, az építkezési és felszerelési költségek 90%-át és a létszámarányos normatív támogatást az állam állja.

Az államilag támogatott magániskolák tantervét az oktatási minisztérium jelöli ki, a nem támogatottakéba viszont nem szólhat bele. Az állami támogatás feltétele még a tanárok képzésére és a minimális tanulólétszámra vonatkozó központi előírások betartása. A magániskolák önállóak az igazgató és a tanárok kinevezésében, de az állam által megszabott tanár–diák aránynak meg kell felelni.

A magán általános iskolák nem tartoznak az állami tanfelügyelőség hatáskörébe. A középiskolák szakmai felügyeletét a minisztérium végzi, ennek tartalma azonban lényegében a tanácsadás.

Az ír oktatás sajátos vonása, hogy a középiskolások kétharmada államilag támogatott – döntően katolikus – magánintézményekben tanul, melyek méretét, alkalmazottainak összetételét, szellemiségét, felekezeti jellegét a fenntartó határozza meg.

Luxemburgban a legtöbb általános és középiskola állami, alapfokon az iskolák néhány százaléka, középfokon közel egyharmada magániskola, fenntartójuk általában a katolikus egyház. A működés feltétele a kormány általi elismertetés, amelyet az önkormányzat, a tanfelügyelő és a Felügyeleti Bizottság döntése alapján adnak meg. Az 1982-es oktatási törvény középfokon megkülönbözteti az általános és a szerződéses magániskolákat. Az általános magánintézmények programjai és órarendjei eltérhetnek az állami iskolákétól. A szerződéses iskolák tanterve, órarendje és tanítási módszerei megegyeznek az állami iskolákban alkalmazottakkal, ezért költségeik fedezésére állami támogatásban részesülnek. Luxemburgban hat szerződéses magániskola működik, ebből öt felekezeti.

A kevés alapfokú magánintézmény állami támogatását az adott évben beiratkozott tanulók után fizetik, s ez a fenntartási költségek egy részét fedezi. A magániskolák tandíjat szedhetnek, melynek összegét ők állapítják meg. A tanulók 10%-át befogadó magán közép fok esetében az állami támogatás fedezi a működtetési költségeket, s feltétele az iskola nonprofit jellege, alapvető tartalmi egyenértékűsége, órarendi és tantervi egyezése az állami oktatással. Emellett az iskolák tandíjat is szedhetnek, ha a minisztérium jóváhagyja, de ennek összege a hátrányos helyzetű gyerekek diszkriminációját elkerülendő elég alacsony.

Alapfokon a magániskoláknak is ugyanazokat a tantárgyakat kell tanítaniuk, mint az államiaknak. A szerződéses középiskoláknak tananyag tekintetében az államiakhoz kell igazodni, bizonyítványaik egyenrangúak, de érettségi vizsgát a magániskolák diákjai csak állami intézményekben tehetnek.

Az állam nem szól bele az igazgatók kijelölésébe, de a tanári kar erkölcsi feddhetetlensége feltétele az iskola létrehozásának. A magániskolák szakmai munkáját az oktatási minisztérium ellenőrzi, az állami támogatásra való jogosultságát pedig pénzügyi ellenőrök vizsgálhatják.

Németország alkotmánya rögzíti a magánoktatás létjogosultságát, és a tartományi törvények alá rendeli őket, de az Oktatásügyi Miniszterek Állandó Konferenciája egységesített jogi kereteket dolgozott ki e téren. A magánintézmények akkor kapnak működési engedélyt, ha valamely különleges pedagógiai célt szolgálnak, felekezeti vagy sajátos filozófiai irányvonalat képviselnek, emellett a környéken még nincs hasonló iskola, a tanári karuk képzettsége nem marad el az állami iskolák mögött, valamint nem diszkriminálják a rosszabb anyagi helyzetű tanulókat.

Alapfokon csak nagyon szigorú feltételek mellett működhetnek nem állami iskolák, általában csak akkor, ha a társadalmi kereslet megkívánja például a felekezeti vagy a reform- és alternatív iskolákat. Középfokon ezen iskolák két típusának – a helyettesítő (Ersatzschulen) és a kiegészítő iskoláknak (Erganzungsschulen) – státusa igen sok tekintetben különbözik. A helyettesítő iskolák státusa és a programja alapjaiban megegyezik az állami iskolákéval, a kiegészítő iskolák olyan – főként szakmai – képzést nyújtanak, amely nem található meg az állami iskolákban (pl. kozmetikusok, fitness-edzők). A helyettesítő magániskolák létrehozásának feltétele a tartományi ellen-

őrző hivatalok jóváhagyása, míg a kiegészítő iskoláknak csak be kell jelenteniük megalkulásukat.

Az alaptörvény nem írja elő a nem állami iskolák anyagi támogatását, a gyakorlatban azonban a tartományi törvények alapján a helyettesítő iskolákat támogatják. Ennek mértéke tartományonként változik, és néhol bírósági jóváhagyás kell hozzá. Elvben általában csak a helyettesítő iskolák részesülhetnek támogatásban, de némely tartományban a kiegészítő iskolák is kapnak, ha eleget tesznek bizonyos követelményeknek. Van, ahol minden helyettesítő iskola megkapja a támogatást, máshol az határozza meg az anyagi támogatás arányát, hogy az iskolát alapító szervezet szolgálja-e a közérdeket.

Egyes esetekben a tartományi költségvetés a bérekhez és a folyó kiadásokhoz járul hozzá egy létszamarányos átalányösszeggel – az állam ennek kalkulálásához mindig saját intézményeinek fenntartási költségeit veszi alapul –, máshol az iskola részletes beszámolót nyújt be anyagi szükségleteiről, és ennek bizonyos százalékát kapja meg. Emellett a tartományi költségvetés hozzájárulhat az építkezési költségekhez, a tanulók által kölcsönözhető tankönyvek vásárlásához, a tanárok nyugdíjalapjához, és indirekt támogatást nyújthat adóengedmények, tandíjsegélyek, utazási költségtérítés formájában.

A nem állami iskolák tandíjat is kérhetnek, melyből kiadásaik fennmaradó részét finanszírozzák, de a támogatott helyettesítő iskoláknak a tandíj összegét úgy kell megszabniuk, hogy az ne minősüljön diszkriminatívna a rosszabb anyagi háttérű családokkal szemben.

A helyettesítő iskolák költségvetési támogatásának feltétele, hogy az államival azonos képzettségű és színvonalú tanárokat, oktatási szintet és programot kell biztosítaniuk – időbeosztás, tanítási módszerek és tankönyveik tekintetében függetlenek –, így joguk van vizsgáztatni, és bizonyítványaik az állami iskolákéval egyenértékűek.

A helyettesítő iskolákban a tanárok státusát az iskolával kötött szerződés keretében kell az állami alkalmazottakét megközelítővé igazítani, s az ezekben az iskolákban eltöltött idő beszámít a közalkalmazottként ledolgozott időbe.

A nem állami iskolák is állami ellenőrzés alá tartoznak. A kiegészítő iskolák kötelesek beszámolni az oktatási hatóságoknak, míg az államilag elismert helyettesítő iskolákat ugyanolyan ellenőrzésnek vetik alá, mint az államiakat.

Az államilag nem támogatott iskolákat szabad fenntartású iskoláknak nevezik. Ezek az intézmények szervezeteket létesítettek (pl. Arbeitskreis Katholischer Schulen in Freier Trägerschaft, Arbeitsgemeinschaft Evangelischer Schulbünde), melyek a hatóságokkal való tárgyalások során képviselik őket anyagi támogatás kérelmezésekor vagy a tantervet érintő kérdésekben (Dikow 1999).

A nyugati tartományokban összességében a hatvanas évek óta nőtt a magániskolákban tanulók aránya (Bundesministerium für Bildung 1998), az általános képzés terén különösen magas a nem állami gimnáziumokban (13,4%), valamint a speciális oktatásban (17%) tanulók aránya. A tartományok között jelentős különbségek vannak, az erősen katolikus többségű Bajorországban, Észak-Rajna-Westfáliában és a Saarvidéken a magánintézmények aránya meghaladja a szövetségi átlagot (Lane – Ersson

1994). Nyugaton a magániskolák több mint háromnegyede egyházi kezelésű, a keleti tartományokban csak 1990 óta lehet magániskolákat létrehozni, s itt is jelentősen emelkedett a felekezeti iskolák száma.

Olaszország alkotmánya értelmében az állam az oktatási rendszer minden szintjén köteles biztosítani olyan intézményeket, amelyek minden gyerek számára elérhetőek függetlenül társadalmi és anyagi helyzetétől. Emellett az egyének és szervezetek (pl. helyi önkormányzat, egyházi kongregáció, nonprofit szervezet stb.) egyaránt jogosultak oktatási intézmények létrehozására. Azok a magániskolák, melyek államilag előírt tantervet követnek, ugyanazt a megnevezést viselik, mint az azonos szintű államiak (pl. licei classici, istituti tecnici). Az államiaktól eltérő programú iskolák elnevezése más (corsi).

Alapfokon az iskolák lehetnek teljesen magánjellegűek (scuole private), államilag támogatottak (scuole sussidiate) vagy államival egyenértékűek (scuole parificate). A magán középiskolák négyfélék lehetnek: teljesen magán (scuole private), minisztérium által nyilvántartott (scuole funzionanti con presa d'atto), törvényesen elismert (scuole legalmente riconosciute) és az államival egyenrangú (scuole pareggiate) iskolák.

Az olasz kormány az alkotmányos szabadságok jegyében már nem „engedélyezi”, hanem csupán „jegyzí” a törvényes követelményeknek (tanárok végzettsége, infrastruktúra) megfelelő új létesítmények megalakulását, azonban erkölcsi vagy nevelési okok miatt bezárathatja az intézményt. Az államilag támogatott alapfokú iskolák a területi oktatási igazgató jóváhagyása után hozhatók létre olyan térségekben, ahol az államnak nincsenek iskolái. Államilag támogatott iskolákat csak – általában katolikus – szervezetek, egyesületek tarthatnak fenn. Ezek egyenjogú státusát, az anyagi támogatás mértékét a területi oktatási igazgatóval kötött és a minisztériummal egyeztetett szerződés garantálja.

A teljesen magánjellegű közép fokú intézmények minden előzetes engedély nélkül létrehozhatók magánszemélyek vagy szervezetek által. Ennél szigorúbbak a követelmények a minisztérium által nyilvántartott iskolákkal szemben (a tanárok végzettsége, létszám, infrastruktúra). A magánszemélyek vagy szervezetek által irányított iskolák egyéves, előírásoknak megfelelő működés után szerezhetik meg a törvényesen elismert státust. Az államival egyenrangú helyzetbe leginkább egyházi szervezetek által fenntartott iskolák kerülhetnek.

A központi költségvetés általában azoknak a magániskoláknak nyújt támogatást, amelyek az állami oktatás által nem biztosított – hátrányos helyzetűeknek vagy időnyomkások gyerekeinek megfelelő – programokat kínálnak, vagy az állami iskolákban nem teljesíthető társadalmi szükségleteket – pl. vallásos nevelés – elégítenek ki. Az ingyenes és mindenki számára nyitva álló államival egyenrangú iskolák tanulói is részesülnek a helyi hatóságok által finanszírozott tanulói kedvezményekben (pl. ingyenes könyvek és utaztatás vagy tankönyvutalvány, utazási kedvezmény). A magániskoláknak a törvényesen elismert és az államival megegyező státusúak kivételével joguk van tandíjat kérni.

A teljesen magánjellegű iskolák szabadon alakítják ki tantervüket és belső szabályzatukat. A törvényesen elismert és az államiakkal egyenrangú iskolák tanterveire, órarendjeire, tanítási eszközeire az állami iskolákra vonatkozó szabályok

érvényesek, s ezek kérhetik bizonyítványaik állami elismerését. A teljesen magánjellegű és a minisztérium által nyilvántartott középiskolák tanulóinak állami intézményekben kell vizsgáznuk, ha hivatalos bizonyítványra van szükségük.

A tanári kar összeállítása tekintetében az alapfokú magániskolákra és az államiakkal egyenrangú középiskolákra az államiakkal azonos előírások vonatkoznak, s ezek fizetésüket is olyan rendszer szerint kapják, mint az állami iskolákban dolgozó pedagógusok.

Az oktatási minisztérium megfelelő osztálya felelős a nem állami iskolák ellenőrzéséért. A többi magániskola a területi oktatási igazgatók felügyelete alá tartozik. A miniszteri biztos felfüggesztheti az iskolát, ha adminisztrációs szabálytalanságot, színvonal alatti oktatást stb. tapasztal. Azon iskolákban, amelyek nem adnak ki hivatalos bizonyítványt, a kormány csak azt ellenőrzi, hogy az intézmény betartja-e a szükséges egészségügyi és közrendi előírásokat.

Portugália alkotmánya deklarálja az intézményválasztás és az olyan magániskolák létrehozásának szabadságát, amelyek hozzájárulnak a nemzeti oktatás fejlődéséhez, és nem diszkriminálnak gazdasági, társadalmi vagy területi szempontból. A törvény különbséget tesz állami, helyi közösségi vagy köztisztületi iskolák és magán- vagy kooperatív intézmények között.

Azok a magániskolák, melyek legalább öt tanuló számára nyújtanak (az állami oktatási rendszer irányelveinek megfelelően) kollektív képzést, ugyanolyan támogatásra jogosultak, mint az állami intézmények.

A magán- és kooperatív iskolák háromféle szerződést köthetnek az állammal: társulási, egyszerű és védnökségi szerződést. Társulási szerződést (association contract) intézményhiányos térségekben létesítendő iskolákkal köt az állam, amennyiben követik az állami oktatás irányelveit és ingyenes oktatást nyújtanak. Ezek az anyagi és adózási támogatás mellett az azonos szintű állami iskolákat megillető létszámarányos támogatást is megkapják. Az egyszerű szerződést (simple contract) aláíró iskolák tandíjuk csökkentéséhez kaphatnak segítséget. A szerződésnek meg kell határoznia a fejkvótát, és tartalmaznia kell azt is, mennyivel csökken a tandíj. Védnökségi szerződést (patronage contract) olyan iskolákkal kötnek, amelyek az állami oktatás keretein belül ki nem elégíthető igények szerint nyújtanak speciális képzést, mint pl. a sajátos tan-tervvel működő vagy kísérleti oktatási technikákat alkalmazó iskolák. A szerződés kimondja, hogy az állam fedezi ezen intézmények költségeinek legalább a felét, hivatalosan is elismeri az itt kiállított bizonyítványokat, ellenőrzi az oktatási tevékenységet, ha az iskola olyan kurzusokat nyújt, amelyek megfeleltethetők az állami tantervnek s biztosítják az átjárhatóságot. Ez utóbbiaknak még egyéb támogatások is nyújthatók (az alapítással járó költségek, felszerelés fedezése, iskolaidőn kívüli tevékenységek finanszírozása, támogatott építési hitel).

Az államnak nincs beleszólása az iskolák tanárainak kinevezésébe, de a tanároknak ugyanolyan képesítéssel kell rendelkezniük, mint a közalkalmazottaknak, és biztosítani kell az előrelépési lehetőségeiket. A nem szerződéses magániskolák szedhetnek maximált összegű tandíjat, de a magániskolákba járó gyerekeket is megilletik ugyanazok a kedvezmények, mint az állami iskolák tanulóit.

A magániskolák lehetnek autonóm vagy párhuzamos státusúak, esetenként státus nélküliek, vagy ez egy adott iskolán belül is változó lehet akár osztályonként. Az autonóm státusú iskolák módszertani eljárásaikban, tantervükben, a vizsgáztatásban, a tanulók felvételében és a bizonyítványok kiadásában függetlenek az állami oktatástól, a párhuzamos státusú iskoláknak módszerek, vizsgáztatás és bizonyítványok tekintetében követniük kell az államiakat.

A szerződéses iskolák kötelesek fogadni az adminisztrációs és tanfelügyelőket. Ha a felelős hatóságok úgy látják jónak, a többi iskolát is alávetethetik hasonló ellenőrzésnek.

A tankötelezettség – az ún. bázis-oktatás – három szakaszában felfelé haladva egyre nagyobb a főleg felekezeti magánoktatás részaránya, s felső-középfokon a tanulók tíz százaléka tanul ezekben a kisebb létszámú intézményekben.

Spanyolország 1978-as alkotmánya részletesen tárgyalja a természetes és jogi személyek által létrehozható magániskolák ügyét. Alapelve, hogy az állami támogatásban részesülő magánintézmények ügyeibe, ellenőrzésébe bekapcsolódhassanak a tanárok, a szülők és bizonyos esetekben maguk a tanulók is. Az oktatási törvény (1985) szerint az állam az egyenjogúság elvét szem előtt tartva – az állami és a törvénynek megfelelően működő magánintézményekből álló – teljes iskolahálózatról gondoskodik.

A magániskolák fenntartóik szerint lehetnek alapítványiak és egyháziak. Az állami támogatásra való jogosultság azonban nem ettől függ, hanem attól, hogy belső szerveződésük, felvételi követelményeik, tanárválasztásuk, pénzügyi és egyéb adminisztrációjuk megfelel-e az állami iskoláénak.

A hivatalosan bejegyzett magániskolák közül a központi támogatásból csak a nonprofit elven – tandíjat szedni kizárólag miniszteri jóváhagyással lehet –, a kormány által megszabott órarend szerint és tanár/diák aránnyal működő, támogatott voltát és különleges karakterét nyilvánosságra hozó iskolák részesülnek. A támogatott iskolákban az oktatási törvénnyel összhangban iskolatanács felállításával biztosítani kell az ún. iskolaközösség részvételét az intézmény irányításában és ellenőrzésében.

A magániskolák anyagi támogatása attól függ, milyen szerződést kötnek az állammal. Az állami támogatásban részesülő magániskolák és az oktatási kormányzat között kétféle megállapodás születhet. Az egyik az ún. általános megállapodás (regimen general) az iskolakötelesek általános képzését biztosító, kizárólag kormányzati költségtérítéssel működő magánintézmények számára; a másik az ún. különleges megállapodás (regimen particular) olyan iskolák számára, melyek az állami támogatás mellett tandíjat is szedhetnek, de ilyet 1990 óta nem köthetnek a tanköteles korú gyerekeket befogadó iskolák.

A megállapodás értelmében – amelynek feltétele az oktatási törvényben foglalt alapvető követelmények betartása – a költségvetés négy évig biztosítja a működési és felújítási költségek mellett a tanárok és a többi alkalmazott bérét, társadalombiztosítási hozzájárulását valamint a különböző pótlékokat és jutalmakat. A baloldali kormány kezdeményezésére a költségvetés az általában katolikus magániskolák fejlesztési hitelének törlesztését is átvállalja, sőt egyes intézményeket a karitatív szervezetek számára

fenntartott adókedvezmények igénybevételére is jogosulttá nyilvánított. A támogatás mértéke még szélesebb körű azon iskolák esetében, amelyek különleges vagy kísérleti képzést folytatnak, vagy hátrányos helyzetűekkel foglalkoznak. Az államilag nem támogatott magániskolák teljes anyagi függetlenséget élveznek.

Spanyolországban a magániskola fenntartójának jogában áll meghatározni az iskola profilját, de alkalmazkodni kell az adott iskola-felhasználó közösség igényeinek megfelelően alakítható alaptanterv előírásaihoz. A magániskolák tanárainak rendelkezni kell a törvényben előírt végzettséggel, a támogatott magániskolák tanárainak előmenetele, nyugdíjjogosultsága megegyezik az állami iskolákéival, bérüket a központi költségvetés fizeti.

Az iskolák ellenőrzését a teljes hálózatban a minisztérium végzi, ami ma Spanyolországban az iskolák tartalmi munkájától a gazdálkodásáig terjedő értékelést és tanácsadást jelent.

Spanyolországban történelmileg az egyházi iskoláknak kiemelt szerepe volt, s az 1980-as években az állami szektorban bekövetkezett jelentős emelkedés ellenére még mindig fontos helyet foglalnak el. A Franco halálát követő rendszerváltás után elfogadott alkotmány leszögezi az egyházi iskolák működéshez és költségvetési támogatáshoz való jogát. Összességében ma az iskolák egyharmada egyházi. Az egyházi szervezetek az oktatásért felelős állami szervezésű konzultációs tanácsokban is képviseltetik magukat.

Svédországban az utóbbi években nagyon megváltozott a magániskolák helyzete, sok új lehetőség nyílt meg előttük a kilencvenes évek felgyorsult törvényhozói munkájának eredményeként.

A magánintézmények részaránya az iskola előtti szakaszban a legnagyobb (12%). A kötelező oktatás szintjén kevés, de növekvő számú magániskola működik, a kilencvenes évtized végére az iskolások 2,7%-a e szektor tanulója. A magániskolák világnézet és pedagógiai cél tekintetében változatos képet mutatnak, a legtöbb a Montessori- és a Waldorf-iskola, mellettük egyházi iskolák is működnek.

Az oktatási minisztériumtól független legfőbb oktatásügyi szakmai irányító szerv, az Állami Oktatási Iroda (Statens Skolverk) vizsgálja felül és engedélyezi a magániskolák alapítási szándékát, ha az államival egyenértékű tudást és szakképzést nyújt, s a szakmai munka ellenőrzését is elvégzi az egységes nemzeti tantervnek megfelelő oktatás alapelve szerint.

A településeket 1997 óta törvény kötelezi a független iskolák többihez hasonló, létszamarányos támogatására, s egy speciális bizottság ellenőrzi a törvény betartását. Az oktatási törvény szerint a független iskoláknak mindenki előtt nyitva kell állni, és a többi iskolától elvárt értékminimum mellett lehetőségük van tanulóikat vallásos orientációjú nevelésben részesíteni.

Középfokon kétféle magániskola működik, a független felső-középfokú és a kiegészítő iskola. Az előbbi az államival egyenértékű, a nemzeti tantervnek megfelelő képzést nyújt diákjainak, ezért a helyi költségvetés anyagi támogatásban részesíti. Ennek mértéke a helyi szervek és a magániskola megegyezésétől függ, ha ez nem jön létre, a kormányzat nevezi meg az összeget.

A kiegészítő magániskolák olyan – általában szakmai – képzést kínálnak, amely nem szerepel a felső-középfokú iskolák kínálatában. Amennyiben az általuk kínált képzés értékes kiegészítője az állami oktatásnak, ezeket az iskolákat is támogatásban részesítheti a kormányzat azon az alapon, hogy az állampolgároknak joguk van az államilag támogatott oktatás igénybevételére.

Közös vonások

Az Európai Unió országaiban az állam közfeladatként értelmezi az ingyenes és kötelező oktatás biztosítását és költségeinek fedezését. Mivel az európai országok törvényei szerint a polgárok rendelkeznek a szabad iskolaalapítás, szervezés és választás jogával, a privát iskola létezése az egyik, az államilag támogatott magániskolák gyarapodása pedig a másik oldala az oktatási szabadság megvalósulásának (Eurydice 2000, 100). A modern európai jogállam a kötelező oktatás kereteinek megteremtésekor alkotmányos alapelvnek tekinti a pluralizmus és a lelkiismereti szabadság szem előtt tartását, ezért nem törekszik arra, hogy az oktatás szellemiségét és szervezetét uralma alatt tartsa, a törvényben előírt tantervi követelmények teljesítését az oktatáshoz való állampolgári jog iránt tanúsított felelősségből viszont határozottan igyekszik biztosítani. Ennek következtében *a nem állami fenntartású iskolák helyzetét, a közalapokból származó állami támogatás mértékét nem az iskola által közvetített világnézet vagy a fenntartó kiléte határozza meg, hanem sokkal inkább az állami tantervekhez való viszony.* Az állam a központilag elfogadott tantervektől való eltérést sem tiltja, legfeljebb nem támogatja. Az oktatási rendszeren belül elhalványul az igazán éles határvonal az állami és a magánszektor között, ellenben megerősödik a tartalmi előírásokat teljesítő támogatott és az azokat nem teljesítő, így önfinanszírozó iskolák között.

A szabad iskolaválasztásra vonatkozó joganyagok egyaránt hangsúlyozzák a szülők jogának biztosítását a nem állami oktatási intézmények választásához, valamint az állam azon kötelességét, hogy az iskolaválasztási jog szabad gyakorlásához garanciákat nyújtson.

A magániskolák létrehozása kivétel nélkül mindenütt alapvető jog, általában alapvető törvényes feltételek teljesítéséhez kötik, amelyek teljesítése esetén az állam automatikusan engedélyt ad, sőt egyes helyeken (Hollandia, Olaszország) az államnak nincs engedélyezési, csupán bejegyzési kötelessége.

Az Európai Unió tagállamaiban magániskolákat többségében nonprofit szervezetek működtetnek, amelyek nem a haszonszerzésben érdekeltek, így a magán (privat) jelző kizárólag arra utal, hogy az intézmény nem áll közvetlen állami tulajdonban. Az európai oktatási rendszerekben a magánszektor jogi státusát tekintve általában igen erősen tagolt, kettő–négy pólusú, a legnagyobb differenciáltság az olasz rendszerben figyelhető meg. Európa különböző államaiban a szigorúan vett magánszektor – amelynek intézményeit kizárólag magánszemélyek vagy testületek szervezik, finanszírozzák és ellenőrzik – erősen behatárolt. Ezzel párhuzamosan azonban kialakult egy másik szektor, mely, bár nem állami, mégsem nevezhető teljesen magánnak,

mivel mind anyagi forrásait, mind pedig ellenőrzését tekintve szoros kapcsolatban van a kormányzattal.

Európa országainak oktatási magánszektorában az egyházi részarány igen változó mértékű, s kiemelt helyzetét több országban (Belgium, Hollandia, Németország, Olaszország, Spanyolország) az is mutatja, hogy *a felekezeti iskoláknak alapításukkor – az egyházak értékhordozó és közösségteremtő szerepét figyelembe véve – nem kell külön bizonyítani, hogy tevékenységük közérdekű.* Az állami oktatási kormányzat és a társadalom számára hasznos tevékenységet végző egyházak kapcsolatát két önálló intézmény partneri és szerződéses viszonyként értelmezik a törvények. Az egyházak természetesen emellett minden országban jelen vannak az állami szektorban a hitoktatás révén, sőt egyes országokban ezen túlmenően is, pl. Írországból teljesen hitvallásos szellemű az államilag fenntartott iskola, tehát a vallásos nevelés terepe nem kizárólag a felekezeti fenntartású iskola (Hull 1995). Az Egyesült Királyságban a nem az állam által működtetett, de az állami költségvetésből finanszírozott egyházi iskolákat nem is nevezik magániskoláknak, hanem az állami szektor részének tekintik. Skóciában a felekezeti iskola beletartozik az állami szektorba. Írországból sajátos partnerség alakult ki az állam és a magán fenntartók között, abból a célból, hogy az intézményhiányos régiók ellátását biztosítsák, s az államilag támogatott privát szektor lényegében megegyezik az állammal (Eurydice 2000).

Európában az államilag támogatott magánoktatás az állami szektor természetes komplementuma, amely felekezeti vagy ideológiai alternatívát nyújt, ennek az elvnek megfelelően a szülők szabadon választhatják őket gyermekük számára. Némely esetben államilag támogatják azokat az iskolákat, amelyek oktatási tekintetben is alternatívát kínálnak az állami szektorhoz képest, vagyis a alternatív pedagógiai programmal működő iskolákat. A támogatás feltétele a nemzeti tantervi minimumhoz való alkalmazkodás.

A magániskolák bizonyítvány-kiállításai és vizsgáztatási joga általában megegyezik az állami iskolákéval, azonban a centralizáltabb rendszerekben még tartja magát az állami vizsgamonopólium (Franciaország, Görögország, Skócia). Olaszországban és Ausztriában ebben az ügyben is az állami tantervekhez való viszony a döntő, azaz az állami tantervet követőknek van vizsgáztatási joga.

A magániskolák munkájának ellenőrzése terén a tendencia a szubszidiaritás elvének megfelelően a helyi, illetve a társadalmi (iskolafelhasználói, iskolaközösségi) kontroll erősítése s a központi (minisztériumi) vagy a központnak alárendelt testületek (tanfelügyelet) befolyásának gyengülése. A központi kormányzati szervek befolyása még mindig Franciaországban a legerősebb, bár ott is megjelentek a decentralizációs törekvések, de itt ez az állami szférát is sújtja.

A tanulók oktatáshoz való jogának érvényesítése mellett az utóbbi évek magánoktatással kapcsolatos európai törvényhozásának fő iránya a lelkiismereti és vallásszabadság biztosítására irányul.² A felekezeti és a többi magániskolákat általában

---

² Az európai országok egy részében nem a többségi, hanem a kisebbségi felekezet tart fenn magániskolákat (Nagy-Britanniában, Írországból, Dániában és a protestáns német tartományokban).

az állam olyan intézményeknek tekinti, amelyek az állammal azonos tanterv alapján dolgoznak, de emellett még olyan szolgáltatásra is alkalmasak, amit az állam nem nyújthat, s amelyek szélesebb választási lehetőségeket teremtenek a szülők számára gyermekeik taníttatása terén. Annak érdekében nyújt az állam támogatást a magániskoláknak, hogy elhárítsa az akadályokat a szegényebb sorsú vallásos és egyéb világnézetű neveléshez ragaszkodó állampolgárok kiszolgálása elől, vagyis megakadályozza a különben törvényszerű diszkriminációt. Azaz az állam a választott oktatáshoz való jogot éppen annak segítségével garantálja, hogy az egyébként tandíjas magániskolákat elkezdje finanszírozni. A támogatás fentieket megerősítő alapelve a nem állami intézménybe járó tanulók kettős adóztatásának elkerülése egyrészt azáltal, hogy amennyiben az állami támogatás fedezi az iskola fenntartási költségeit és a tanárok fizetését, korlátozott mértékű vagy semmilyen tandíjat ne lehessen szedni, másrészt a magániskolai tanulóknak, illetve azok szüleinek nyújtható állami segélyre való jogosultsággal.

A magánoktatás állami finanszírozásának alapelve Európában feladatorientált, ami azt jelenti, hogy az ellátott tanulók után jár. A támogatás mértékének szabályozását általában mindenütt az állami szektoréhoz viszonyítják. A legelterjedtebb, hogy azt mint minimumot jelölik meg, sok helyen az állami támogatással azonosnak kell lenni, egyedül a francia rendszerben hangsúlyozzák ennek felső határát. A finanszírozás terén gyakran más elbírálás alá esnek az iskolák személyi és dologi költségei. Az előbbit általában nagyobb mértékben – sokszor teljes egészében – vállalja át az állam, ami a magánszektor munkavállalói érdekében történik azon az elven, amely egyenlő munkáért egyenlő bért irányoz elő.

A magániskolai pedagógusok státusa legtöbb esetben nem közalkalmazotti, viszont azzal egyenértékű, hogy a munkavállalói jogbiztonság teljesüljön. Az erre vonatkozó szabályok a munkaidőt, a bért, az előmeneteli rendszert és a nyugdíj-járadékot érintik. Kivételnek tekinthető az ausztriai helyzet, ahol a magániskolák tanárai is állami alkalmazottak.

Ezeknek az alapelveknek és gyakorlatnak az általánossá válása miatt tehát a leglényegesebb tendenciák *az oktatás feletti állami felelősségvállalás új értelmezése, az „egyházak által létesített intézmények elismerése és virtuális asszimilálódása a nyilvános szektorba” (Eurydice 1993, 6), a szülők, az iskolafelhasználó közösség jogainak széleskörű biztosítása.* Mindezek alapján az állam koordinációs szerepkörének hatására a nem állami – azaz jórészt felekezeti – oktatási intézményeknek a mai európai oktatási rendszerekben betöltött szerepe több hasonlóságot mutat, mint különbséget, bár nyomokban még érzékelhető a korlátozó típus néhány korábbi ismertető jegye, például a francia rendszerben mindnyájan inkább az archeri helyettesítő típus nemzeti oktatási rendszerre integrálódott változatát példázzák, amelyben a kulturális és értékluralizmust megtestesítve, de az alapvető törvényes feladatukat ellátva, a párhuzamos intézményhálózatok önálló arculatukat megőrizve a központi költségvetésből támogatva működnek.

További kérdések

Eltérő súllyal, de az elkövetkező években az Európai Unióhoz csatlakozó országok mindegyikében megjelent az utóbbi tíz év alatt az oktatás nem állami szektora. A vonatkozó szakirodalom hiányosságai és a statisztikai adatok megbízhatatlansága miatt jelen pillanatban még csak néhány országról bontakozik ki részletes kép ebben a tekintetben (Himmel 1996, Pusztai 2004). Azonban abban a szakaszban, amikor a nem állami iskolák működését megalapozó törvények és a finanszírozás módját illető szabályozás kialakulóban van, érdemes a témát nemzetközi összehasonlításban szemlélni.³

Felhasznált irodalom:

- Allum, Percy: *State and Society in Western Europe*. Cambridge, 1995, Polity Press.
- Archer, Margaret Scotford: *Social Origins of Educational Systems*. London, 1979, Sage.
- Bozsóky Pál Gerő: *Az állam és az egyház kapcsolatai Franciaországban*. Újvidék, 1992, Agapé.
- Dikow, Joachim: *Katholische Schulen in Freier Trägerschaft. Engagement 3*. 1999, 175–329. o.
- Eurydice: *Key Topics in Education in Europe*. Luxembourg, 2000, European Commission.
- Eurydice: *Key data on education in the European Union 1995*. European Commission
- Eurydice: *Key data on education in the European Union 1999*. European Commission
- Private/Non-state Education: Forms and Status in the Member States of the European Community. 1993. Brussels: Commission of the European Communities.
- Himmel, Bozena: Private Schulen in der Tschechischen Republik zwischen Euphorie und Ernüchterung. In *Bildung und Erziehung*. 1996/1. 57–70. o.
- Hull, John M.: The Theology of the Department for Education. In *Educational Review*. 1995/3. 243–253. o.
- Lane Jan-Erik – Svante O. Ersson: *Politics and Society in Western Europe*. London, 1994, Sage.
- Lukács Péter: Egyházi iskolák nyugaton és nálunk. In *Educatio*. I. 1992, 26–33. o.
- Nagy Péter Tibor: *Járszlag és aréna*. Budapest, 2000, Új Mandátum.
- Pethő László: Az osztrák egyházi iskolaügy működéséről. In *Holnap*. 1993, 42–45. o.
- Pusztai Gabriella: *Közösség és iskola. Felekezeti középiskolások az ezredfordulón*. Budapest, 2004, Gondolat.
- Saha, Lawrence J. (szerk.): *International Encyclopedia of the Sociology of Education*. Oxford, 1997, Pergamon.

³ A további kutatásokat a MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj Kuratóriuma és a NKFP „Regionális Egyetem” Kutatása támogatja.

Tomka Miklós: Az állam és az egyház elválasztása. In Békés Gellért – Boór János: *Keresztények és szabadság.* Róma, 1992, Katolikus Szem

